Energiebunker. Foto: IBA Hamburg GmbH/Martin Kunze

byggekunst i mur+betong

KANTER OG KANT

For mye og for lite

av Aina Dahle

Så tok jeg feil. Grundig feil. Verden er ikke slik jeg trodde den var. Kanel er farlig. Salt er usunt, penger og. Men begge deler er middelet som smører maskineriet. Ja uten penger dør økonomien og samfunn går dukken. Uten salt dør mennesket. Men det kan bli for mye av alt.

Foto: Ivan Brodey

Den kaleidoskopiske og kommenterende byggekunstspalten er signert Aina Dahle, professor ved AHO, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo.
Hun er også kjent som Einar Dahle og har siden 1987 skrevet mer enn hundre arkitekturspalter i Mur/m+b. Dahle er diplomarkitekt fra ETH-Zürich, har egen praksis i Oslo, har vært gjesteprofessor ved RWTH-Aachen, reiser mye og gjerne, maler akvareller og tenker og snakker fritt og høyt: noe blir det aforismer av.

Immanuel Kant oppsummerte på slutten av opplysningstiden at for mye er for mye, for lite er for lite. Men han skal vi vel ikke feste mye lit til der han bodde trygt i hansabyen Königsberg, en by han for øvrig aldri forlot, som det første og eneste urbane menneske nord for Alpene. Etter hvert er det flere som ham som søker byen, men urbane blir de ikke, for i feriene drar de samme menneskene til sjøen eller stranden, inn i skogen eller ut på landet, aldri til byen, enn si sin egen by. Kanskje en storbyferie med fly.
Det gjorde aldri Kant...

Das Ding an sich

Problemet oppstår når penger er drivkraften og salt ditto. Da går det dit pepperen gror. Pepper og salt. Poul Ramel og Wenche Myhre. Uskyldig tospann, ikke på kant med noen. De verken reddet eller truet verdens eksistens. Det gjorde kanskje heller ikke utstillingen som ble vist på DogA sommeren 2014 'BRUTAL?' Det 20. århundrets arkitektur dokumentert av Teigens Fotoatelier i Oslo.

Karl, Gotfred og Truls Teigen var byens beste arkitekturfotografer og de fleste arkitekter sverget til dem. Men utstillingen var en grusom sammenblanding av ord, bilder og posisjoner som forvirret publikum og irriterte fagfolk. Det første er verst. For publikum blir ført bak lyset. Det er symptomatisk for en del kuratorer og kunsthistorikere at brutalisme blir problematisert som om arkitekturen er brutal. Arkitekter vet at ordet brutal ikke har noe å gjøre med brutalisme. Betegnelsen brutalisme utgår fra det franske adjektivet brut (rå) i sammenstillingen BETON BRUT (slik Le Corbusier brukte materialet) og betyr kort og godt råbetong, altså betong i sin rå – ikke bearbeidede – form, ikke brutal betong. Brutalisme handlet først og

Foto: Mahlum. Wikimedia

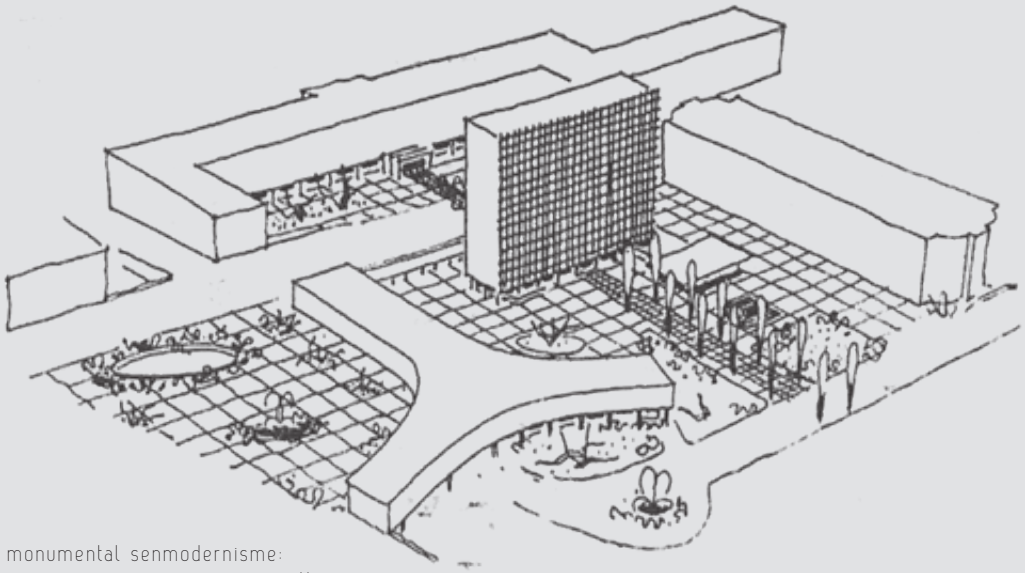

Erling Viksjø. naturbetong og monumental senmodernisme:
Høyblokka og Y-blokka hører sammen som pepper og salt.
Et moderne romlig kunstverk hvor arkitektur – hvori opptatt byplan og kunst – er vevd sammen til et uoppløselig hele med Pablo Picasso og norske kunstnere i sentrum. Betongen er bearbeidet, forfinet, kultivert, elvegrusen gjort synlig, så rå er 'naturbetongen' ikke. Og følgelig ikke brutalisme. Regjeringskvartalet er derimot en monumental komposisjon verdig et åpent, moderne, demokratisk samfunn. Erling Viksjø ønsket å lindre konflikten mellom Trefoldighetskirken og Deichmann. Kirken som den viktigste så han som en figur-grunn-komposisjon mot høyblokkas rastrerte fasade. Y-blokka var tidlig inne i byplankomposisjonen som giver av tre byrom: ett for kirken, ett for biblioteket og ett for høyblokka. Derfor må Y-blokka stå. Steng Ring 1. Flytt ut brannstasjonen. Gjør plass for Norges eneste modernistiske byplassrom. Vi har revet nok i denne byen.

fremst om materialer og uttrykk. Etterhvert handlet det om form og konstruksjon. Og dimensjon. Og totalt misforstått helt inn i vår egen tid. Med Team 10 sin protest mot de 'rettroende' i CIAM (de med den segregerte, funksjonsdelte byen fra Charta Athen fra 1933) etter krigen, kom det plutselig en svenske (Hans Asplund) ut av tåken og kalte det han så hos Alison Og Peter Smithson: New Brutalism, men som koblet opp mot teoretikere som Reyner Banham mer dreide seg om byplan og teoretiske overbygninger enn arkitektonisk uttrykk. Men brutal? Overhode ikke. Hunstanton skole i Norfolk (1954) av Alison og Peter Smithson var en rendyrket Mies-komposisjon med synlig stål og blank, gul tegl. I sitt vesen ordentlig og avbalansert i form, uttrykk og størrelse, men i sin usminkete bruk av materialene har brutalismens stempel.

Brutalisme viser til materialets beskaffenhet slik det fremstår for vårt øye og vår hånd. Slik vi ser det, men også slik det de facto er. Sanselig. Og virkelig. Det ikke bare synes å være slik, 'Das Ding für mich', men det er faktisk slik: 'Das Ding

Louis Kahn: Kahn Art Melon Center (Center for British Art) Yale. New Haven. Rå betong og rå aluminium.
Materialenes stofflighet gjør arkitekturen 'snill', men dette huset er som nesten alle Kahns hus ren og ekte brutalisme.
Foto: Sage Ross. Wikimedia

an sich', slik Immanuel Kant filosoferer i 'Kritikk av den rene fornuft', og med det forenklet og presiserte han A G Baumgartens estetiske filosofi fra noen årtier tidligere. Baumgartens Aesthetica (1750–58) dannet grunnlaget for kunstkritikken og kunstbegrepet overhodet. Das können, tecne, teknologi, arkitekt, alt kommer fra dette å kunne. The Art of Doing kommer også fra det tyske zu können, hverken fra å gjøre eller ingeniør! Men nå roter vi oss inn i filosofiens og spåkets irrganger. Jeg ville bare fortelle at brutalismen er all right. For den er en arkitekturretning som setter orden og ærlighet i første rekke.

Brutalismebegrepet omfatter mer enn betong. Det omfatter alle byggematerialer som benyttes i sin rå, nærmest naturlige, ubearbeidede tilstand med egenfarge og egen stofflighet. Tre like mye som tegl. Og tegl – eller bedre mursteinen – kan være glatt eller ru, lys eller mørk, rød eller gul, svart eller hvit. Så lenge den ikke dekkes av puss eller slemmes og sekkeskures, fremstår tegl som det den er, sammen med mørtelfugen, i en rå, direkte tilstand, og er et godt eksempel på brutalisme. Men da må tilstøtende materialer, elementer og detaljer ha samme presisjon og bygge opp om hovedmaterialets råhet. Selvsagt kan vinduer og ståldetaljer være malt, men best var det om stålet var galvanisert og vinduet uten ferniss. Og ingenting er så vakkert som rå aluminium slik Louis Kahn benyttet det i fasaden sammen med synlig, glatt betong i Art Melon Center, New Haven, Yale Center for British Art, som ble ferdigstilt etter hans død.

Kant

Bryggekanten er en kant vi kjenner og respekterer som det skarpe skillet mellom hav og land. Kanten der båter legger til og legger ut fra. Mange byer holder denne kanten hellig, som var det Markagrensen. Ikke i Oslo, der fylles havnebassenget, det begrensede, stadig mer ut og visker ut skillet og kanten.

Ikke slik i Hamburg, byen ved Elben som både er by og Bundesland og med klare kanter både mot vannet og omlandet. For i Hamburg er disse kantene å sammenligne med Oslos Markagrense. All utvikling og nybygging må skje innenfor disse grensene for å beholde skattepengene. Den andre 'Markagrensen' i Hamburg er tårnhøyden, som var den bestemt av kongen selv. Ingen nye hus får være

Energiebunker: Hegger Hegger Schleiff HHS Planer+Architekten
Tilfluktsrom fra 1943 ombygget til 'energibunker' i forbindelse med IBA 2013. Trapper og heis til utsiktsplattform og kafe.
Kraftstasjon for fornybar energi med store vanntanker forsyner nabolaget med ren nærvarme og er tilknyttet Hamburgs fjernvarmenett.
Foto: IBA Hamburg GmbH/Bernadette Grimmenstein

høyere enn de gjennomsnittlige kirketårn og rådhustårnet.

Elbefilharmonien til Herzog og deMeuron rekker fra sin lave posisjon på bryggekanten med sine 110 meter akkurat opp. Byggeriet stoppet også opp en stund på grunn av massiv uenighet om kostnadssprekk og videre byggeledelse og prosjektledelse. Hamburg droppet rettslige krav mot entreprenør og arkitekt som gikk sammen om å fullføre prosjektet for en fast sum. Om det holder? Byggingen startet i 2007 og ventes å være ferdig i 2017 med en prislapp 10 ganger høyere enn beregnet.

Én ting er sikkert, det er Tysklands ypperste kulturhus noensinne, denne hybriden som skulle finansiere tre (nå kun to) konsertsaler (2150 og 500 sitteplasser) ved å bygge leiligheter, parkeringshus og luksushotell rundt dem og over. Men så blir det omvendt: Hamburgs innbyggere subsidierer nå dem som skulle være kostnadsbærere og vil stadig forbli på kant med dem.

IBA Hamburg Wilhelmsburg

«Wer eine Reise macht hat etwas zu erzählen». Men er det sant? Immanuel Kant reiste som sagt aldri ut av sin kjære hjemby. Han brukte ikke egen eller andres energi på å komme seg ut og rundt i verden. Han ble hjemme. Og har mer å fortelle oss mennesker en de fleste andre. Allikevel, når du har reist til Hamburg, må du også dra ut på den største elveøya i Europa hvor Wilhelmsburg ligger midt mellom Nord-Elben og Sør-Elben.

Wilhelmsburg rommer den siste i rekken av de store, tyske byggeutstillingene: IBA Hamburg Internationale Bauaustellung. Og slike utstillinger kan tyskerne. De har holdt det gående siden den første i Darmstadt, på Mathildenhöhe, en parafrase over datidens Jugendstil-hus med Ernst Ludwig, Peter Behrens og Joseph Maria Olbrich som i en senere utstilling bygde det pregnante Bryllupstårnet i blank tegl.

Men vi var i Wilhelmsburg. Landsbyen på øya har noen vakre teglhus fra 1920-tallet, fra den tyske teglekspresjonismens glansperiode. De er på 'gul liste', og de vakre teglfasader blir aldri tildekket av skumplast og ny regnfrakk.

Smart ist Grün, Hamburg, 2012, Zillerplus Architekten und Stadtplaner
Foto: IBA Hamburg GmbH/Falcon Crest Air, Martin Kunze, Bernadette Grimmenstein

Det er det mange fasader som blir, i Tyskland like mye som i Norge. Man kan mene at eksisterende substans er et godt grunnlag for energiøkonomisk transformasjon, men alt kan ikke måles i energi og penger. Hvor hadde kunst og vitenskap vært i dag om det var målestokken, og hva med oppdagelsesreiser innover, utover og nedover? Vi hadde fortsatt lurt på om jorda var rund.

IBA Hamburg 2013

er en mørkegrønn utstilling med skarpstilling på energi og bærekraft og med en rekke typiske og sørvendte fasader med solpaneler i såkalt riktig vinkel mot solen midtsommers (!) og algevekst i lukkede glasspanel. Det virker. Men også surt. Og vanskelig å se ut gjennom. Fotovoltaiske vertikale brystninger sørger for oppvarming av leiligheter som har lavvarmerør i gulv. Men de benyttes ikke. Det holder med den varmen som magasineres i badet og betongkonstruksjonen i taket (umalte plattendekker 270 cm over ferdig gulv). Det må være rått for å ha effekt.

Og vi må være brutalt ærlige mot de valgte sannheter, aksiomene som styrer klimapanel og all verdens gode krefter. Ingen ønsker å komme på kant med dem, utstøtt og spedalsk.

Elbphilharmonie

Hamburg, Tyskland, 2017

HERZOG & de MEURON, BASEL

Arkitektene ble for snart femten år siden engasjert av et visjonært ektepar som hadde fått det for seg å bruke et eksisterende, verneverdig havnelager ytterst på bryggekanten som utgangspunkt for et konsertlokale som Hamburg manglet.

Det driftige paret klarte å selge inn ideen til Hamburgs politikere som tok over prosjektet og risikoen – uten konkurranse iht. EU-direktivet om offentlig anskaffelser, noe som fikk byens arkitekter i harnisk. Protester og rettssaker hindret ikke prosjektets fremdrift.

Og ærlig talt, på kant med loven kan mange være, men ingen, ikke engang arkitekter fra Hamburg, ville hatt mot til en tilsvarende transformasjon av Speicherstadts vestligste punkt. Idéprosjektet ble første gang vist offentlig i 2003.

Fra før var lagerbygning A, på tysk Kontor, en kjent og kjær brutalistisk bygning fra 1966, tegnet av Werner Kallmorgen (1902–1979). Et vakkert eksempel på tysk etterkrigsmoderne arkitektur i blank tegl og med tre moderne, gulhvite kraner på kaikanten mot elven.

Det er bare fasaden som står igjen. Innenfor er det et parkeringshus og nye fundamenter som holder påbygget på plass. Når huset står ferdig og konsertsalen innvies om tre år, er vel lidelseshistorien over og byen kan glede seg over en kjempeattraksjon, et vartegn om det nye Hamburg, Medienstadt (avis og tidsskrifter) som reiste seg som fugl føniks etter krigens bombinger og branner. Die Welt, Die Zeit, Der Spiegel, GEO for å nevne noen.

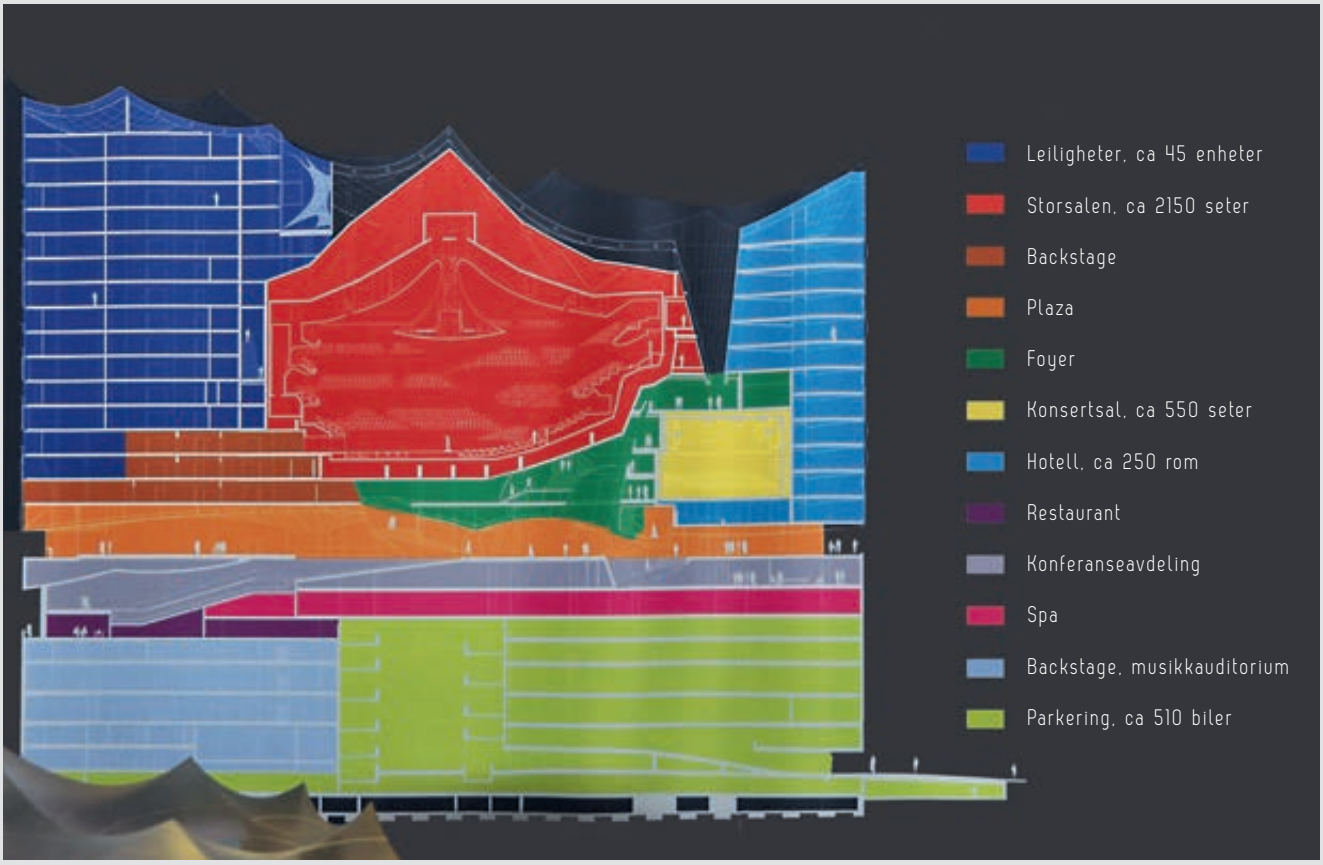

Den store konsertsalen er, som Berlin-filharmonien, utformet med orkester og sangere i sentrum, omkranset av publikum som nok vil omfavne det nye med særlig omsorg og ærefrykt, for det har jo kostet dem dyrt. Bare arkitekthonoraret har per nå langt overskredet den summen som det hele opprinnelig skulle ha kostet.

En innlandskommune i Norge besluttet å sprenge det ferdige betongskjellettet på et kulturhus de ikke hadde råd til å ferdigstille. Det er dyrt å være fattig, men det er dyrere å være dum.

Og bygger man i betong kan man alltid si: kommer tid, kommer råd. Eksemplene er legio: en bank i Bagamoyo, en kirke i Firminy, bilfabrikker i Detroit, bolighus i Kina. Men neppe et konserthus i Hamburg. Det bygges kontinuerlig, men langsomt, med små stopp underveis.

Kilde: Wikipedia
www.herzogdemeuron.com
studietur med Byggutengrenser okt. 2014
Illustrasjoner: Herzog & de Meuron, AD, Oliver Heissner (bilder nederst s. 58), Thies Rätzke (øverst s. 59),

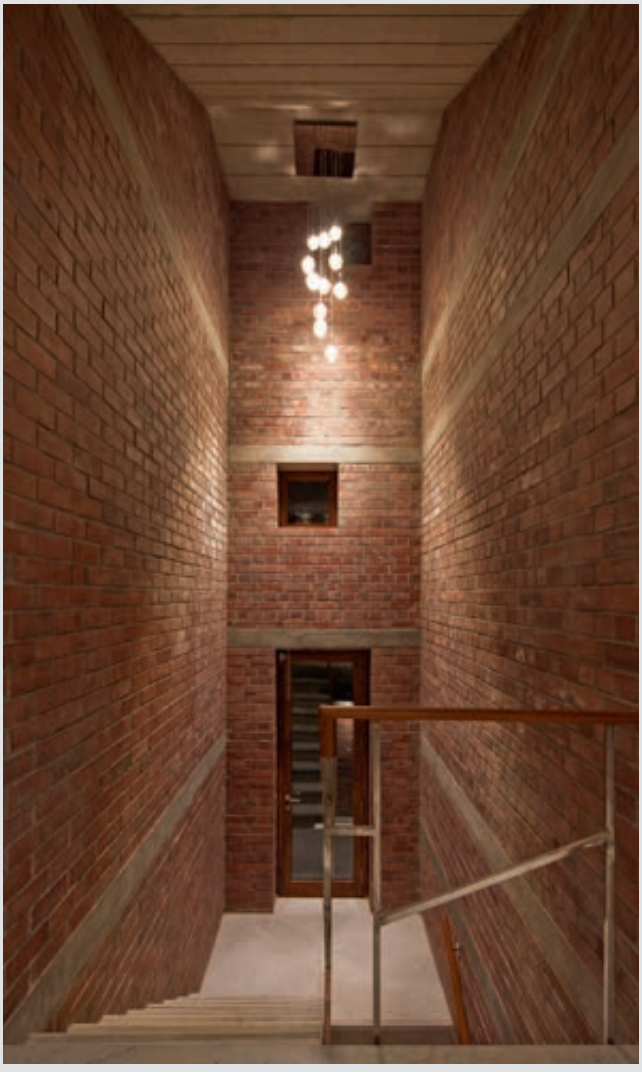

Defence Colony Residence

New Delhi, India, 2013

VIR.MUELLER ARCHITECTS, NEW DELHI

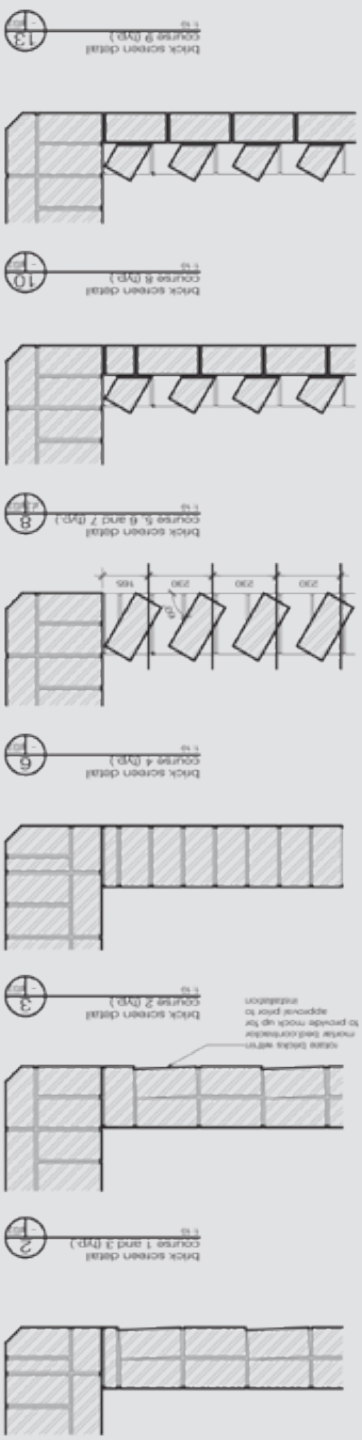

Et i utgangspunktet alminnelig bolighus i bærende murverk med standard maskintegl får en ny og mykere dimensjon med filigransarkitektur som har sitt forbilde i islamsk arkitektur fra middelalderen.

Når nabohusene blir teglsiloer uten artikulering, uten skulpturell vilje, blir dette huset beviset på hva som skal til for tekturell tenkning og tektonikk i mellomrommet mellom det private, lukkede og det åpne, offentlige gaterom. Det er i mellomrommet at møtet mellom mennesker oppstår. Under baldakiner og pergolaer, bak skjermer og espalierer defineres avstand og nærhet, samtidig som lys og skygge gir fasaden liv og visuell dybde.

Tegl har lange tradisjoner i India og håndverket blomstrer. Massive murer som motstår fjerdegraden av jordskjelv blir innvendig pusset og malt, en måte å skille mellom det forfinete private og det brutalistiske ytre, hvor tegl feires i de mange former, men samme format.

Og nå som prisvinner i Fritz Höger Award, kategori bolighus, og spesielt fremhevet på grunn av det delikate spil-

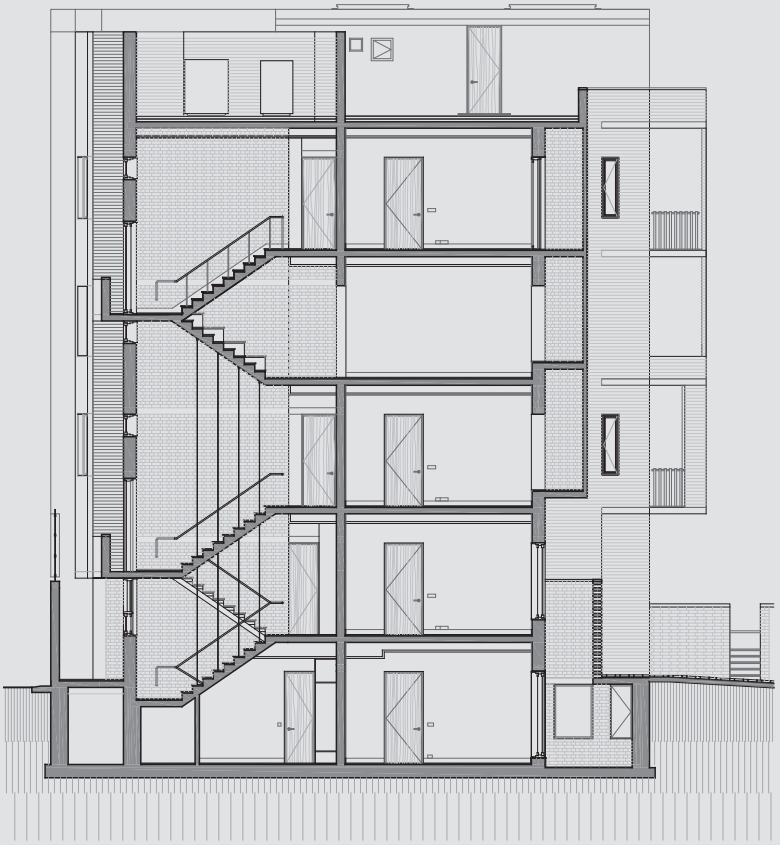

Snitt

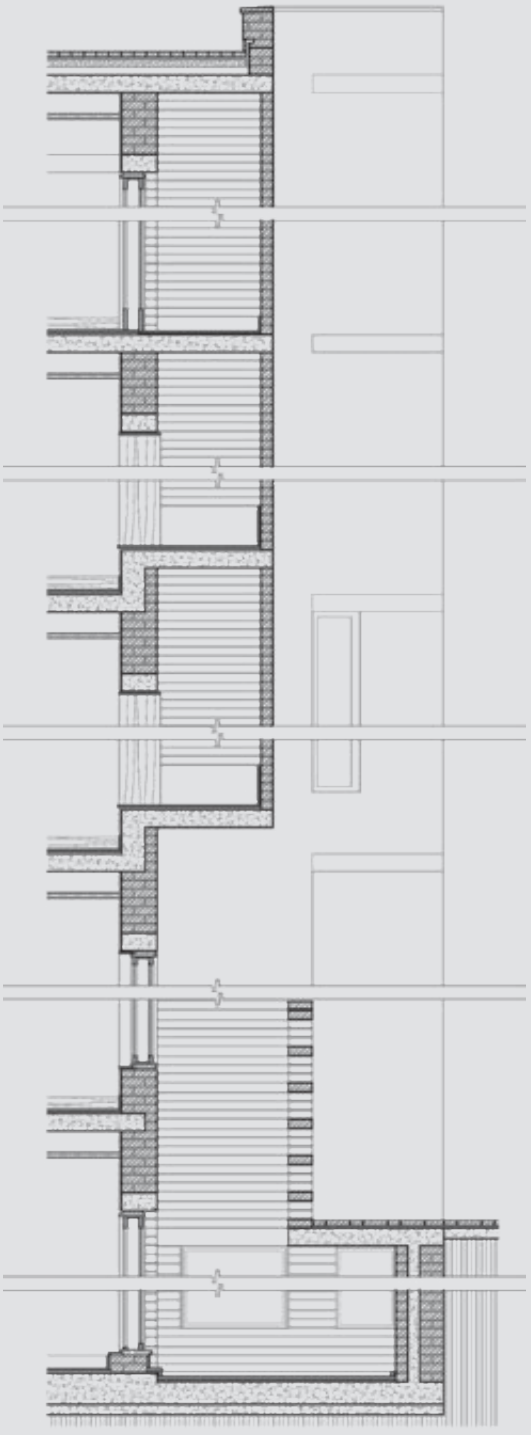

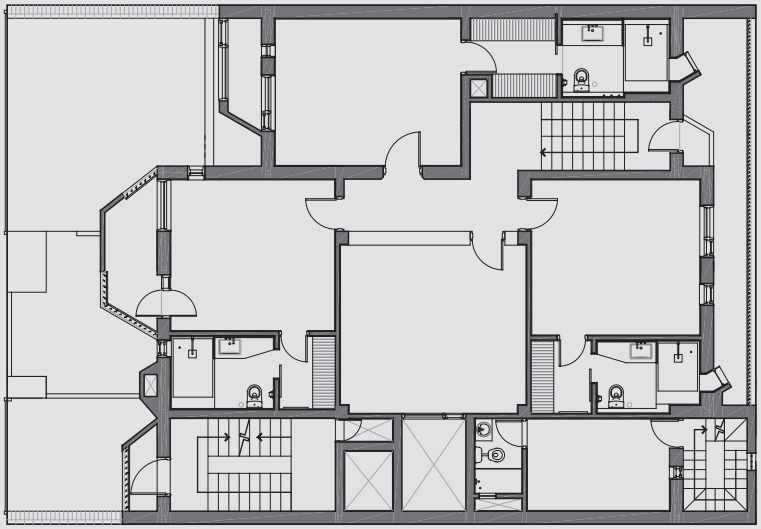

Plan
2. etasje

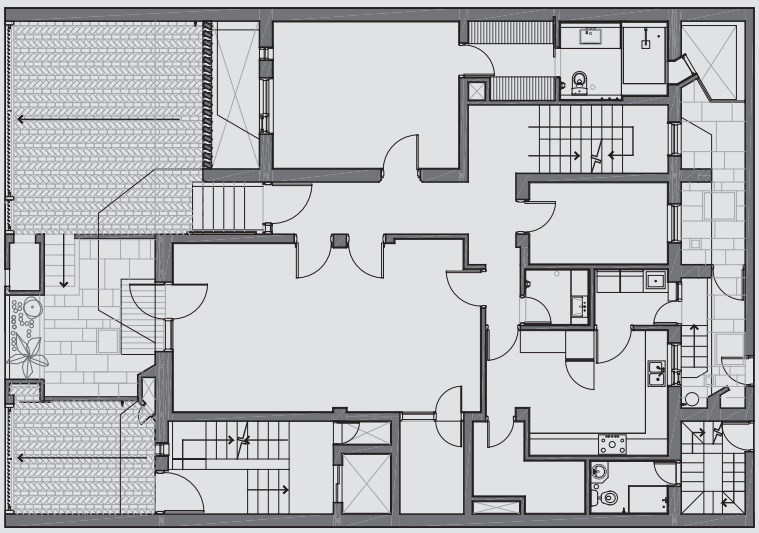

Plan
1. etasje

let mellom massivitet og transparens i fasadesjiktene. Fritz Högers ChileHaus i Hamburg er blant de fremste eksponenter for den tyske teglekspresjonismen som fortsatt glimrer med sitt nærvær, ikke langt fra Elbphilharmonien.

Kilde: ArchDaily og www.virmueller.com
Foto: Andre J. Fanthome
©vir.mueller architects

HUS PLJ

Saint Germain-en-Laye, Paris 2013

HERTWECK DEVERNOIS ARCHITECTES URBANISTES

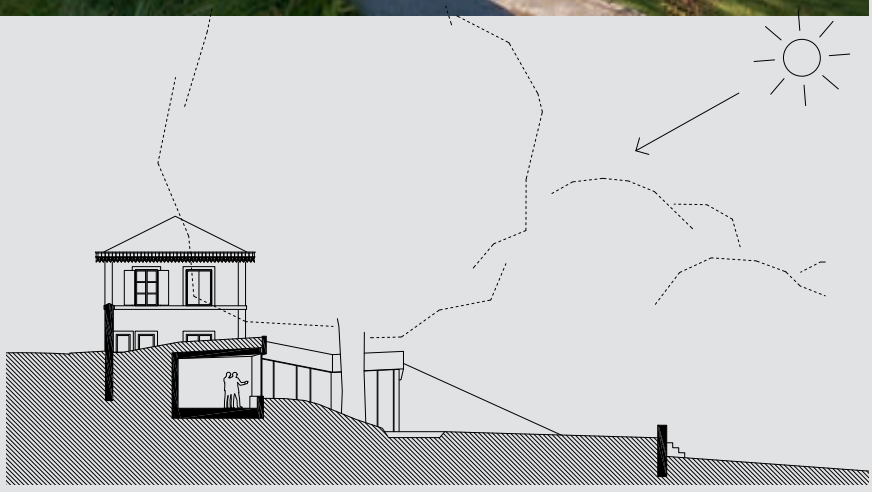

En bevaringsverdig eiendom på nesten 2,5 mål rommer en vakker hage med et beskjedent hus, mindre enn 100 m^2. Vi er ikke langt fra den historiske byen, det å verne vegetasjonen og det grønne er et viktig tema.

Den nye eieren trengte mye plass for seg og sin store familie. Strategier for å bevare eiendommens preg ble utgangspunktet for en utforming som skulle få arkitekturen til å tre tilbake til fordel for naturen, samtidig som stilmessige og retoriske elementer er totalt fraværende.

Det nedgravde volumet utgjør opphold og underjordisk distribusjon til de private rom i det gamle huset, som ble totalrenovert. Inngangen skjer fra gateplanet og ned i den nye 'paviljongen' som i sin helhet ligger under bakken og kranser et stort lime-tre som gir landskapet sitt spesielle preg.

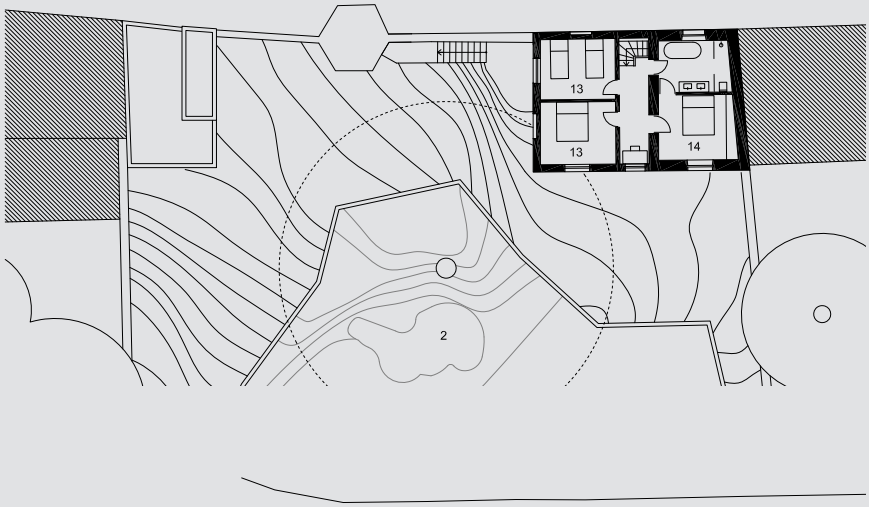

Plan 3. etasje
1 Soverom barn
2 Soverom foreldre

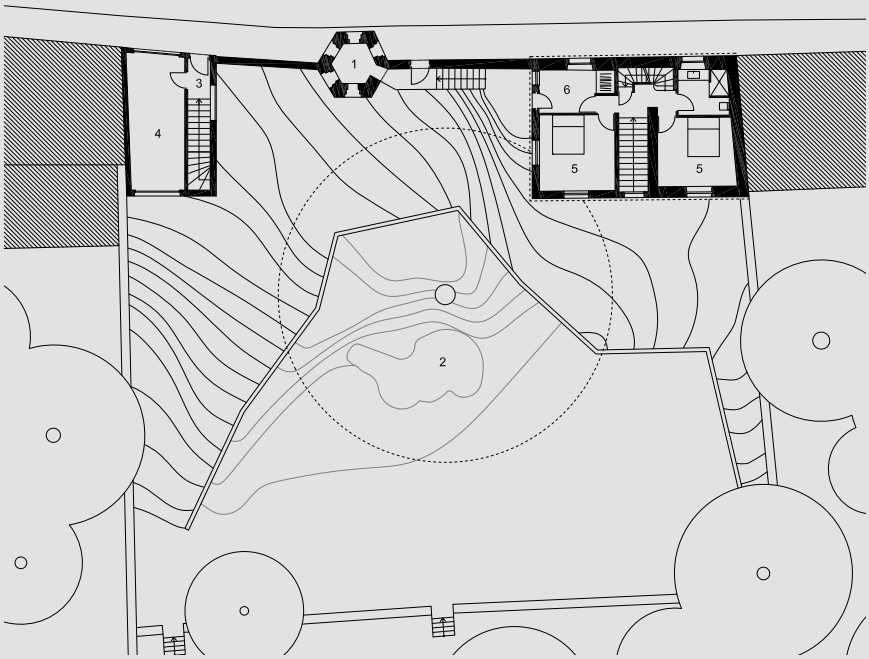

Plan 2. etasje
1 Bunker
2 Basseng
3 Inngang
4 Garasje
5 Soverom barn
6 Vaskerom

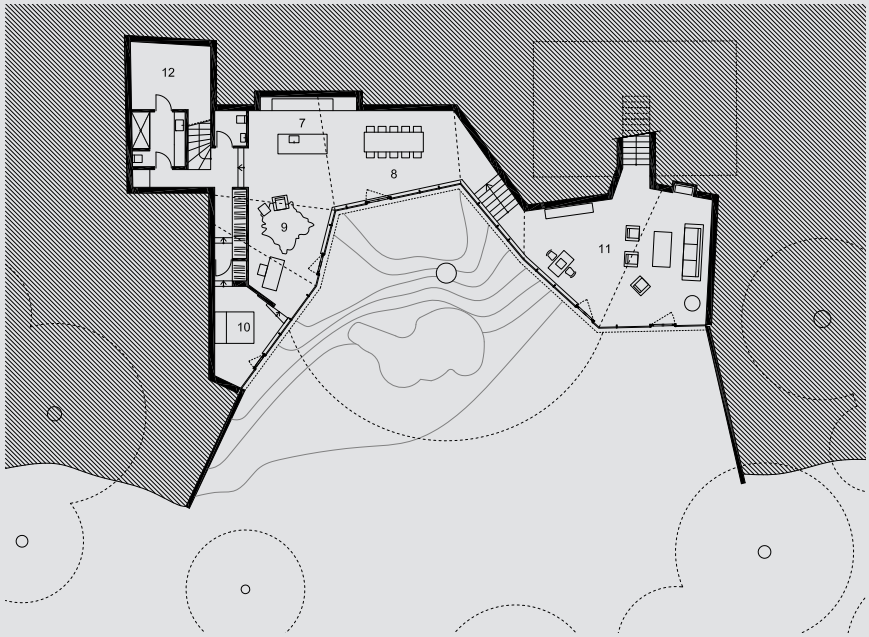

Plan 1. etasje
7 Kjøkken
8 Spisestue
9 Lek
10 Gjesterom
11 Stue
12 Tekn. rom

60 cm jord og betong bæres av 25 tynne stålsøyler integrert i den 32 meter lange glassfasaden. Det finnes ingen bæring mellom glassfasaden og bakveggen.

Kilde: www.hertweckdevernois.com
Foto: Simeon Lavaillant og Leo Caillard

Fortress Brick House

Seoul, Korea, 2013

WISE ARCHITECTURE

De aller fleste hus I Sør-Korea er bygget I armert betong, også dette. Men her er huset forblendet med tegl. Byggherren hadde opplevd den Usbeskistanske byen Khiva og ville oppnå den samme enhetsfølelsen som i den sentralasiatiske byen hvor alle hus er bygget i tegl.

I Seouls bydel Sindang-dong, som betyr åndenes sted – til forskjell fra stedets ånd, kjøpte byggherren en 1,1 mål stor

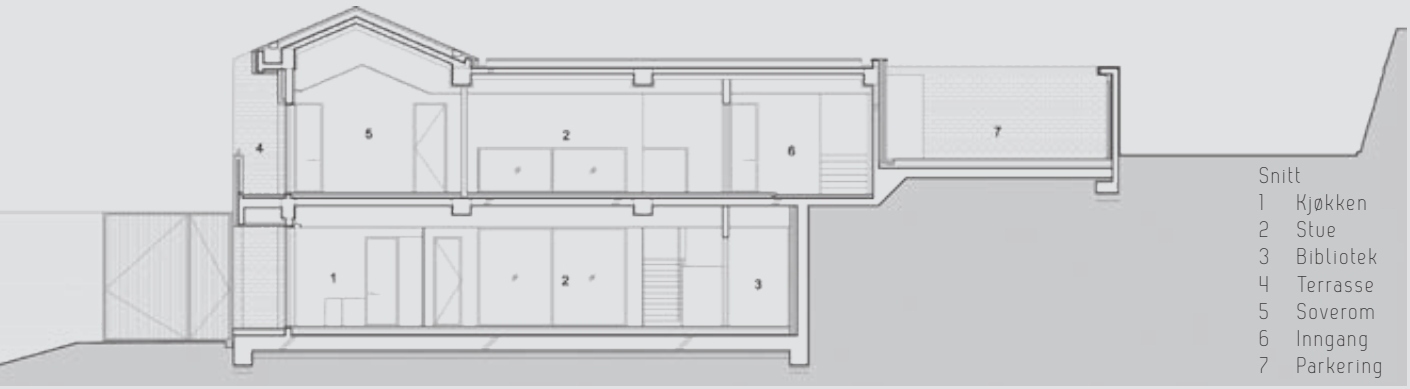

Snitt
1 Kjøkken
2 Stue
3 Bibliotek
4 Terrasse
5 Soverom
6 Inngang
7 Parkering

Plan 2
1 Soverom
2 Stue
3 Terrasse
4 Hall
5 Inngang
6 Parkering
7 Garderobe
8 Bibliotek

Plan 1
1 Vaskerom
2 Grovkjøkken
3 Kjøkken
4 Spisestue
5 Stue
6 Bibliotek
7 Arbeidsrom
8 Soverom
9 Fyrrom
10 Bakgård
11 Atrium
12 Gang
13 Soverom
14 Garderobe
15 Lager

tomt i den hensikt å bygge et hus for seg og sin sønn, men på en slik måte at privatlivets fred ble respektert. En felles adkomst og gårdsrom binder de to hus sammen. Hver for seg har de en skjermet hage.

Tomten ligger like ved den gamle bymuren som kan sees fra begge boligene.

Begge husene har et C-formet grunnriss, og snittet muliggjør gjennomgående lysinnfall, noen steder også fra flere sider. Belysningen alene gir husene ulike kvaliteter. Også av den grunn var det viktig for byggherren at de ulike husene i det ytre skulle være så like hverandre som mulig gjennom samme materialpalett og detaljer.

Bebygget totalareal er 650 m^2, BYA ca 50%.

Kilde: ArchDaily og www.wisearchitecture.com

Foto: Roh Kyong